

KUR'ÂN'DA SÜNNETULLAH VE TOPLUMLARIN ÇÖKÜŞ NEDENLERİ

Abdülbaki GÜNEŞ*

ÖZET

Sünnet, lügatte iyi olsun kötü olsun takip edilen yol ve âdet anlamına gelmektedir. Hadiste ve Kur'ân öncesi câhiliye döneminde de bu kelime aynı anlamda kullanılmıştır. Kur'ân'ın dünyaya ve hayata bakış açısını ortaya koyan kavramlar arasında *odak* bir konumda olan *sünnet* terimi, Kur'ân âyetlerinde de kök anlamını koruyarak *yol*, *kanun*, *âdet* ve *âdetullah* anlamında kullanılmıştır.

Sünnet kelimesinin Allah'a izafe edilmesiyle oluşan *sünnetullah* ifadesinin anlamı, insanların yapıp ettiklerinden dolayı Allah'ın onlara karşı takip ettiği yol olduğunu söyleyebiliriz. Bu, insanoğlunun tabii olduğu ve boyun eğmek zorunda olduğu evrensel bir yasadır. Başka bir ifadeyle *sünnetullah*, "Allah'ın varlıklarla ilgili olarak öteden beri varolan ve varolmaya devam edecek değişmeyen davranış biçimidir." Kur'ân'da belirtildiği gibi bu yasa değişmezlik niteliğine sahiptir.

İlâhî yasalarda bir değişiklik olmamakla birlikte, söz konusu yasaları öğrenmek suretiyle, onları lehimize kullanabiliriz. Allah'ın varlık dünyasıyla ilgili kanunları bilindiği takdirde onları kontrol altına almak ve *iyiliğin* hakim olma sürecini hızlandırmak mümkündür. Bu ilâhî yasaların bilinmesi ise ancak geçmişlerin tarihini, onların yükselme ve gerileme nedenlerini araştırmakla ortaya çıkabilir.

Kur'ân kıssalarında toplumların yükselme ve ilerleme sebepleri anlatıldığı gibi, milletlerin çöküp yok olma sebepleri de anlatılmakta ve bunların Allah'ın varlıklar hakkındaki değişmez yasaları gereği olduğu vurgulanmaktadır. İşte biz bu anlamdaki Kur'ân kıssalarını incelediğimiz zaman ilerlemenin ve gerilemenin yasalarını öğrenip, yeni bir medeniyet kurma veya çökmüş bir toplumu ayağa kaldırmanın yollarını da öğrenmiş oluruz.

Anahtar Kelimeler: Sünnetullah, çöküş, medeniyet, değişim, kıssa.

DİVINE LAW IN THE QURAN AND THE REASONS OF THE DECLINE OF COMMUNITIES

ABSTRACT

The word *sunnah*, literally means custom or the way to follow regardless of its being right or wrong. This word is also used in the same context with Hadith and denotes to the period of cahiliyah before the Quran was revealed. The word Sunnah has a pivotal role in reflecting the Quranic view of life and the world and has been used within the context of such concept as law, custom and God's ways.

Consequently, the meaning of the word Sunnetullah can be associated with God. It may also be defined as the measure God takes against the deeds of human beings. This is a universal law which

---

* Doç. Dr., Y.Y.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. abdulbakigunes@hotmail.com.

human beings have to follow and subdue. In other words, sunnetullah "is a body of laws and the machinery governing the universe and a divine intervention which existed in the past and will continue to exist without changing". As stated in Quran, this law has not changed and can not be changed in any way.

We can use these unchanging divine rules and laws in favor of humanity without changing them. By having an even insight into the nature of these rules we can lead a safer and more profitable life. One possible way of learning and practicing these divine laws is to study and search the history, the reasons of the rise and demise of the past communities.

In Quranic stories, the reasons of the rise and decline of communities are reiterated and deemed as the unchanging laws of God governing the humanity. Studying these laws from this point of view will help us to understand the flaws leading to the destruction of the past nations and communities, and it will provide an integral part of the guidance for constructing a better society and civilization

Key Words: Divine law, collapse, civilization, change, story.

GİRİŞ

Bitkilerin yeşerip büyümesi, hayvan ve insanların geçirdikleri hayat aşamaları, gök ve yerde meydana gelen; yağmur, kar ve deprem gibi doğa olayları; toplumların yükselmeleri, geri kalmaları ve çökmeleri gibi sosyal olaylar vb. evrende olup biten her şey tesadüf eseri ve kendiliğinden değil evrensel bir kanun çerçevesinde meydana gelmektedir. Güneş, ay, yıldız ve gezegenlerin hareketleri, yağmur ve karın yağması, bitki ve ağaçların yeşerip sararmaları ve nihâyet çürümeleri; canlı varlıkların doğma, büyüme ve ölmeleri gibi hiç kimsenin inkâr edemeyeceği doğal olaylar bu kısma girmektedir. Kur'ân'da bu tür yasalara işaret eden çok sayıda âyet vardır.¹

Yüce Allah insanların dikkatini; göklerin ve yerin yaratılışına, denizlerde gemilerin akıp gidişine, ölü toprağın yağmurla canlanıp bitkilerin yeşermesine ve her şeyin insanın hizmetine verilmesine² çekmekte ve bu olguların tabi oldukları kanunların araştırılmasını teşvik etmektedir. Evrenin işleyişini inceleyen insan, ondaki muazzam düzen ve intizamı keşfetmekle bunun kendiliğinden ve tesadüf eseri olamayacağı gerçeğini anlayabileceği gibi, varlıklarda hakim olan yasaları öğrenmekle de onlardan daha fazla istifâde yoluna gidebilecektir. İnsanın doğa kanunlarıyla ilgili bilgisi arttıkça doğadan istifâde etmesi de aynı oranda artacaktır. İnsan doğaya hakim olan kanunları değiştirmeye güç yetiremez, fakat kendisindeki yetilerle

¹ Bkz. Mü'minün (23), 12-14; Yâsîn (36), 38-40.

² Bkz. Bakara (2) 164; Hac (22), 5; Nahl (16), 65; Yâsîn (36), 33, 41; Câsiye (45), 13.

bilgisini artırıp o kanunları hizmetine sokabilir.³ İnsana verilen duyu organları ve akıl bu kanunların bilinmesi için en önemli araçlardır.

Evrende sebepsiz, tesadüfi bir şey olmadığı gibi, insan topluluklarında meydana gelen değişiklikler de tesadüfi değildir. Her varlığın bağlı bulunduğu bir düzen vardır. Evrende kendiliğinden ve ölçüsüz olan hiçbir şey yoktur. Evrende geçerli ilâhî yasalar, doğa olayları ile ilgili olduğu gibi, toplumsal olaylarla da ilgilidir. Toplumlardan yükselmeleri, geri kalmaları, çökmeleri gibi olaylar kendiliğinden ve tesadüf eseri değil, evrensel ilâhî yasalar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Yukarıya atılan bir taşın yere düşmesi, nasıl yerçekimi kanunu çerçevesinde gerçekleşiyorsa, aynı şekilde bir toplumun yükselmesi ve çöküp tarih sahnesinden silinmesi de belli birtakım yasalar çerçevesinde olmaktadır.⁴

Biz bu makalemizde *sünnet* kelimesinin anlam alanını araştırdıktan sonra toplumları çöküşe götüren nedenler üzerinde duracağız.

SÜNNET KELİMESİNİN ANLAM ALANI

Sünnet, lügatte iyi olsun kötü olsun takip edilen yol, âdet anlamındadır.⁵ Hadiste de *sünnet* kelimesinin bu anlamda kullanıldığını görmekteyiz:

من سن سنة حسنة كان له أجرها ومثل أجر من عمل بها... "Kim iyi bir âdet ihdas ederse, hem işlediği bu güzel âdetin mükâfâtı hem de onunla amel edenlerin mükâfâtı kadar sevap kazanır..."⁶

كأنى سننت الحب أول عاشق * من الناس إذ أحببت من بينهم وحدي
لتتبعن سنن الذين من قبلكم شبرا بشبر... "Sizden öncekilerin âdetlerini karış karış takip edersiniz..."⁷

Kur'ân öncesi câhiliye döneminde de bu kelime aynı anlamda kullanılmıştır:

كأنى سننت الحب أول عاشق * من الناس إذ أحببت من بينهم وحدي

"Sanki insanlar arasında ilk aşık olarak sevgiyi ben ihdas etmişim, ya da içlerinden sadece ben sevmişim."⁸

³ Abdülkerim Zeydân, *es-Sünenu'l-İlâhiyye*, Beyrut, 1998, üçüncü baskı, s. 10.

⁴ Geniş bilgi için bkz. Zeydân, *es-Sünenu'l-İlâhiyye*, s. 7 vd.; Muhammed Heysûr, *Sünenu'l-Kur'âni fi Kıyâmi'l-Hadarâti ve Sukûtihâ*, Kahire, 1996, s. 52 vd.

⁵ Osman b. Cinnî Ebu'l-Feh, *el-Elfazul-Mehmuze*, thk. Mazin el-Mübarek, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1988, XIII, 225; Muhammed b. Mükerrrem b. Manzur el-İfrikî, *Lisânu'l-Arab*, Dâr Sadr, Beyrut, trs., XIII, 225; Ali b. Muhammed Seyyid Şerif el-Curcânî, *et-Ta'rifât*, thk. İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1405, s.161.

⁶ Abdullah b. Abdîrrahman ed-Dârimî, *Sünen*, thk. Fewvaz Ahmed-Halid es-Subu', Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407, I, 141, h. no. 514.

⁷ Ebu Abdîllah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahih*, thk. Mustafa Dib el-Buğa, Beyrut, trs., VI, 2669, h. no: 6889.

⁸ İbn. Manzur, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 225.

Kur'an'ın dünyaya ve hayata bakış açısını ortaya koyan kavramlar arasında *odak* bir kelime olan *sünnet* terimi, Kur'an âyetlerinde de kök anlamını koruyarak *yol*, *kanun*, *âdet* ve *âdetullah* anlamında kullanılmıştır.⁹

İslâm'ın ilk döneminde de sünnet kelimesi herhangi bir ayırımı gidilmeksizin, iyi olsun kötü olsun âdet edinen her türlü davranışı kapsarken, daha sonra Hz. Peygamber'in söz, fiil ve davranışlarına ait teknik bir anlam kazanmıştır.¹⁰ Kötü bir âdeti ifâde etmek için de *bid'at* kelimesi kullanılmıştır.¹¹

Râzî (v. 606/1210) sünnet kelimesini, "doğru yol ve *takip* edilen örnek"¹² olarak tanımlamaktadır. *Menâr Tefsiri*'nde de buna yakın bir tanımın yapıldığını görmekteyiz: "Sünnet, düz yol, uyulan siret veya uyulan örnek anlamındadır."¹³

Buna göre *sünnetullah* kelimesinin anlamı, insanların yapıp ettiklerinden dolayı Allah'ın onlara karşı takip ettiği yol olduğunu söyleyebiliriz. Bu, insanoğlunun tabi olduğu ve boyun eğmek zorunda olduğu evrensel bir yasadır. Başka bir ifâdeyle *sünnetullah*, "Allah'ın varlıklarla ilgili olarak öteden beri varolan ve varolmaya devam edecek değışmeyen bir davranış biçimidir"¹⁴ diyebiliriz. Âyetlerde belirtildiğı gibi bu yasa değışmezlik niteliğine sahiptir.¹⁵ Eğer toplumlar hakkındaki ilâhî yasalar, süreklilik ve devamlılık arz etmeseydi, Kur'an-ı Kerim'in önceki ümmetlerin kıssalarını anlatmasında ve onlardan ibret alınmasını istemesinde herhangi bir fayda olamazdı.¹⁶ önceki milletlerin yaptıklarını yapanların, sünnetullah gereğı aynı akıbete uğramalarının kaçınılmaz olmasından dolayı, kıssaların zikredilmesinde büyük yararlar vardır.

İlâhî sünnetin süreklilik arzetmesinden dolayı, öncekilerin başına gelen felâketlerden ders ve ibret almamız için Yüce Allah onların kıssalarını bize anlatmaktadır. Âlusî, Beni Nadir kıssasının anlatıldığı âyetin sonunda yer alan "*Ey akıl sahipleri ibret alın*."¹⁷ ifâdesini şöyle yorumlamaktadır: "Yahudi Nadir oğullarının başlarına gelen akla gelmedik felâketlerden ibret alınız. Onları buna sürükleyen k-

⁹ Bkz. Muhammed Fuâd Abdülbaki, *el-Mu'ceml-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire, 1945, s. 367.

¹⁰ Bkz. el-Curcânî, *et-Ta'rifât*, s. 161.

¹¹ Bkz. el-Curcânî, *et-Ta'rifât*, s. 62. Daha geniş bilgi için bkz. Heyşr, *Sünenu'l-Kur'an*, s. 24 vd.

¹² Fahrddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsiru'l-Kebir)*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Tahran, trs., ikinci baskı, IX, 12.

¹³ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakim (Tefsiru'l-Menâr)*, Dâru'l-Marife, Beyrut, trs., ikinci baskı, IV, 140.

¹⁴ Geniş bilgi için bkz. Ömer zsoy, *Sünnetullah*, Ankara, 1994, s. 51-53.

¹⁵ Ahzâb (33), 62; Fâtır (35), 43.

¹⁶ Bkz. Zeydân, *es-Sünenu'l-İlâhiyye*, s. 14; Heyşr, *Sünenu'l-Kur'an*, s. 37-38.

¹⁷ Haşr (59), 2.

für ve isyandan kaçınınız. Evlerinin kendi elleriyle ve düşmanlarının elleriyle harap olmasına ve zorla yurtlarını terk etmelerine neden olan ihanetlerinden ve Allah'tan başkasına olan itimat hallerinden ibret alınız."¹⁸

Müfessir Vâhidî (v. 468/1078) de "Ey akıl sahipleri, Nadiroğullarının yaptığını yapmayın, yoksa onların başına gelenler sizin de başınıza gelir."¹⁹ demekle ilâhî yasanın sürekliliğini ifâde etmektedir.

Nesefî (v. 710/1310) de bu hususta şu yorumu yapmaktadır: "Bunların başına gelenleri ve bu felâketi hak ettikleri sebebi düşününüz. Onların yaptıklarını yapmaktan sakınınız, yoksa cezalandırıldıkları benzeri bir cezayla siz de cezalandırılırsınız."²⁰

Kadı Beydâvî (v. 791/1389) de aynı gerçeğe işaret ederek, âyeti; "Onların hallerinden ibret alınız, hainlik etmeyiniz ve Allah'tan başkasına itimat etmeyiniz." şeklinde yorumladıktan sonra, âyetten kıyasın bir delil olduğu hükmünü çıkarmaktadır.²¹ Çünkü âyette aralarında benzerlik olan iki halin aynı sonuca varacağı hükmü yer almaktadır.

Kur'ân'da ilâhî yasaların hiçbir ayırım yapılmaksızın herkes için aynı sonucu doğuracağı belirtilmiştir:

"Şimdi sizin kâfirleriniz, diğerlerinden hayırlı mı? Yoksa Kitaplarda sizin için bir beraat/dokunulmazlık mı var?"²²

Kurtubî (v. 671/1272)'nin de belirttiği gibi, âyetteki istifham inkârî olup nefiy anlamındadır; yani "sizin kâfirleriniz, sizden önceki ümmetlerden olan ve küfürlerinden dolayı helâk olanlardan daha hayırlı değildir."²³ Eğer onlar tevbe edip yaptıkları kötülüklerden pişman olmazlarsa önceki milletlerin başına gelen felâketler onların da başlarına gelecektir. Zira ilâhî yasalar gereği hiç kimseye herhangi bir imtiyaz tanınmaksızın kim olursa olsun herkes yaptığı şeyin karşılığını görecektir.²⁴

¹⁸ Mahmud Ebu'l-Fadl el-Âlusî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'il-Mesânî*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs., XXVIII, 41.

¹⁹ Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *el-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabî'l-Aziz*, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1415, II, 1081.

²⁰ Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Tefsiru'n-Nesefî (el-Medârik)*, y.y., trs., IV, 230.

²¹ Kadî Nasirüddin Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, thk. Abdulkadir Arafât, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, V, 317.

²² Kamer (54), 43.

²³ Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebibekir el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Abdulalim, Daru's-Şa'b, Kahire, 1372, ikinci baskı, XVII, 145.

²⁴ Nisa (4), 123.

Kur'ân tarihî olayları sunmak ve bir araya getirip toparlamakla yetinmeyerek toplumsal tarihî olaylara egemen olan kanunlara ulaşmaya rehberlik de etmektedir. Kur'ân birçok yerde Yüce Allah'ın tarihte geçerli olan sünnetinin bütün insan toplulukları için geçerli olduğunu açıklar. Sürekli olarak bu ölçü ve değerlerin gerisinde nihai yol gösterici ölçü yer almaktadır. Buna göre, toplumların mutlu bir yaşama mı yoksa acı bir felâkete mi doğru gittiklerini onların yapıp ettiklerinden ve izledikleri yoldan çıkartabiliriz. Medeniyetin veya toplumun tarihî seyrini etkileyen en önemli faktörlerden bazıları şunlardır: Fert veya toplumun ruhî durumu, ahlâkiliği, hayata bakışı, insanlar arasındaki ilişkilerin şekli, Allah ve varlık karşısında takındığı tavır ve konumu.²⁵

Kur'ân kıssaları, milletlerin ilerlemeleri ve yok olmalarıyla alakalı bazı kevnî yasaları içermektedir. Bu evrensel yasaların öğrenilmesi, âdeta doğadaki değişik bilimlere ve maddenin birbirleriyle olan ilişkisini sağlayan kuralları bilmek gibidir. Örneğin cisimlerin su üzerinde kalmaları o cismin ağırlığı ve hacmiyle alakalıdır. İnsanların su üzerinde güvenli seyahat edebilmeleri için bu kanunları öğrenip gereğini yapmaları gerekir. İşte Kur'ân-ı Kerim tıpkı fizik kanunları gibi, önceki ümmetlerin başlarına gelenlerden, leh ve aleyhlerindeki olaylardan değişmeyen kevnî yasalar olarak söz etmektedir. Bu yasalar, nasıl önceki topluluklar için geçerli olduysa, aynı şekilde daha sonraki için de geçerli olacaktır. Çünkü canlılar arasındaki irtibatı sağlayan gerçekler, yer ve göğün unsurları arasında irtibatı sağlayan maddî gerçekler gibidir.²⁶ Ancak tabiat kanunları belli oldukları halde, insanlığın sosyal hayatıyla ilgili yasalar o ölçüde açık değildir. Beşer hayatındaki değişmez yasaların gözler önüne serilmesi için Yüce Allah Kur'ân'da, insanlığın tarih boyunca yaşadığı serüveni; değişmeyen sünnetullahı ortaya koymak, insanların bu olup bitenden ders alıp aleyhine olacak davranışlardan kaçınmak amacıyla değişik vesilelerle zikretmiş ve insanlardan varlıklar konusundaki bu değişmez yasayı incelemelerini istemiştir. Her şeyden önce Kur'ân, toplumların gelişme ve ilerlemelerinin değişmeyen yasalar çerçevesinde olduğunu belirtmektedir. Kur'ân âyetleri geçmişlerin tarihlerini incelemenin, doğa ve toplumsal yasaları bilmenin önemine ve bu yasaların tıpkı güneş, ay ve diğer doğal fenomenlerin belli ve değişmez kurallar doğrultusunda hareket ettikleri gibi değişmezliğine dikkat çekmektedir.²⁷

²⁵ Halil, *İslâm'ın Tarihi Yorumu*, s . 107. Krş. En'âm (6), 6, 42-44; A'râf (7), 96; Yûnus (10), 21; Hüd (11), 15-16; Ra'd (13), 11; Rûm (30), 41; Mü'min (40), 21-22, 82-83; Zuhruf (43), 23.

²⁶ Muhammed Gazzâlî, *Nazaratun fi'l-Kur'ân*, Kahire, beşinci baskı, trs., s, 116-117.

²⁷ Enfâl (8), 38; İsrâ (17), 77; Kehf (18), 55.

İlâhî yasalarda bir değişiklik olmamakla birlikte, söz konusu yasaların öğrenilmesiyle, onları lehimize kullanabiliriz. Allah'ın varlık dünyasıyla ilgili kanunları bilindiği takdirde onları kontrol altına almak ve *iyiliğin* hakim olma sürecini hızlandırmak mümkündür. Bu ilâhî yasaların bilinmesi ise ancak geçmişlerin tarihini, onların yükselme ve gerileme nedenlerini araştırmakla ortaya çıkabilir. *Sünnetullah*'ın işleyiş tarzını anlayan insanlar, tarihe müdahale ederek onun akışını değiştirebilir, onu yönlendirebilir ve geçmişlerin yaptıkları hataları işlememekle de kurdukları medeniyet ve uygarlıkların yaşam sürelerini uzatabilirler.

Menar Tefsiri'nde dünya ve ahirette mutlu olmanın yolları açıklanırken, dünya mutluluğu için *sünnetullah*'ı bilmenin gereğine vurgu yapılmıştır: İnsanların sakınmaları gereken ilâhî azap dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki çeşittir. Bu iki azap çeşidinden kurtulmak ancak onlara götüren sebeplerden sakınmakla mümkündür. Bu ilâhî azapları gerektiren nedenler de iki kısımdır: Allah'ın dinine ve varlıklarıyla ilgili koyduğu yasaya muhalefet. Ahiret azabından sahipsiz iman, katıksız tevhid, salih amelin yanı sıra bunlara aykırı olan şirk, küfür, masiyet gibi kötülüklerden sakınmakla mümkündür. Bunlar da Allah'ın Kitabında ve Resülünün sünnetinde açıklanmıştır. Dünya azabından ise, bu evrendeki sünnetullahı bilmekle kurtulmak mümkündür. Özellikle düzgün karakter ve beden sağlığına sahip olup sosyolojik yasaları bilmek bu hususta önemli rol oynamaktadır.²⁸

Kur'an'ın, tarihin akışını yönlendiren bu yasaları zikretmesinden uzun bir zaman sonra, toplumlarda meydana gelen olayların ardındaki nedenleri, o olaylara yön veren etkenleri araştıran, İbn Haldun tarafından temeli atılan; daha doğrusu, Kur'an'ın bu hususta verdiği bilgilerin farkına varıp onunla ilgili bilgiler veren "tarih felsefesi" veya "tarih yorumu" diye isimlendirilen bir ilim ortaya çıkmıştır. Bu ilim dalı da tarihe yön veren ve tarihteki toplumların iniş-çıkışlarında etken olan birtakım yasaların var olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Kısaca Kur'an kıssaları, dinî hayatın, yaratılışın başlangıcından itibaren nasıl cereyan ettiğinin, bu hayatın önündeki engellerin neler olduğunun, peygamberlerin buna karşı nasıl bir tavır takındıklarının, ilâhî dâvete muhatap olan milletlerin onu nasıl kabul veya red ettiklerinin, hak ve batıl arasındaki mücadeleden nasıl sona erdiğinin tarihidir.

Kur'an kıssalarında toplumların yükselme ve ilerleme sebepleri anlatıldığı gibi, milletlerin çöküp yok olma sebepleri de anlatılmakta ve bunların Allah'ın varlıklar hakkındaki değişmez yasaları gereği olduğu vurgulanmaktadır. İşte biz bu anlamdaki Kur'an kıssalarını incelediğimiz zaman ilerlemenin ve gerilemenin yasalarını öğrenip,

²⁸ Rıza, *el-Menâr*, I, 125.

yeni bir medeniyet kurma veya km bir toplumu ayağa kaldırmanın yollarını da öğrenmiş oluruz.

TOPLUMLARIN K NEDENLERİ

Fertlerin belli bir yaşam süreleri olduğu gibi, toplumların da belli bir yaşam süreleri vardır.²⁹ İnsanın lm ile toplumun ölümü arasında temel bir benzerlik vardır. Yani artlar tahakkuk ettiğinde nasıl insan bedeni hayatiyetini yitiyorsa, aynı şekilde şartlar tahakkuk ettiğinde toplum da yok olur. Fakat u da var ki, insanın ölümüne neden olan şartlardan bazıları önlenebilir niteliktedir. Örneğin insanların sağlık kurallarına uymaları, bedeninin sıhhatine zarar verecek şeylerden kaçınmaları gibi hususlar insan ömrünün uzamasına neden olabilir. Bunun yanında insanın ölümünü gerektiren faktörler arasında, önlerine geçilmesi imkânsız olan kimi zorlayıcı faktörler de vardır. Örneğin ihtiyarlık, zamanın devamıyla alakalı bir husustur. Zaman ilerledikçe ihtiyarlığın önüne geilemeyecektir, ihtiyarlık durdurulmadıka da ölüm kaçınılmaz olacaktır. O halde ölümsüz bir nefisten/varlıktan söz etmek mümkün değildir.³⁰ Fertlerin lm için söz konusu olan bu durum, toplumun ölümü söz konusu olduğunda ise farklılık arz eder. Kur'ân, zamanın geçmesiyle toplumların mutlak surette yok olacağı hususunda sosyal değişmenin yönünü belirleyen bir yasadan söz etmemektedir. Buradan hareketle biz toplumun ölümünü belirleyen faktörlerin hepsinin de önlenebilir nitelikte olduğunu söyleyebiliriz.³¹ O halde İbn Haldun'un, toplumlar için söz konusu olan mrn gelişme çağından duraklama çağına, duraklama çağından gerileme çağına giden insan ömrü gibi olduğu, dolayısıyla toplumların genelde en çok 120 yıl yaayabilecekleri³² ve bir toplumda meydana gelen yaşlılığın, tıpkı canlı varlıklardaki yalılık gibi kaçınılmaz bir durum olup önüne geçilmesinin imkansız olduĖu³³ iddiasının, hem realiteyle hem de Kur'ân'ın toplumların geleceğini belirlemede insanı yetki sahibi kılan mantıĖıyla³⁴ örtüştüğü söylenemez.

İnsan yeryüzünde kaderin önünde rüzgarın sağa sola savurduğu bir tüy gibi aciz ve gayesiz bir varlık olmadığı gibi, topluluklar da determinist bir baskının altında iradesiz değillerdir. Her ne kadar fert

²⁹ Bkz. A'râf (7), 34; Ynus (10), 49; Hicr (15), 4-5.

³⁰ Bkz. l-i İmrân (3), 185; Enbiyâ (21), 35; Ankebt (29), 57.

³¹ Bkz. Özsoy, *Sünnetullah*, s. 85-86.

³² Bkz. Abdurrahman İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut, 1996, s. 134-135. İbn Haldun, devletlerin mrlerini genelde 120 yıl ile sınırlandırmakla birlikte bir toplumdaki asabiyetin/bağlılığın güçlü olması durumunda söz konusu toplumun yaşam sresinin uzayabileceğini de belirtmektedir. Örneğin, Müslüman Arapların kurdukları devletin süresi çok uzun olmuştur. Fatim devletinin ömrü de 280, Muvahhidler devletinin ise 270 yılı bulmuştu. (İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 129-130.)

³³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 229.

³⁴ Bkz. Ra'd (13), 11.

ve topluluklar bir dereceye kadar hürriyetlerini kısıtlayan doğa kanunlarıyla karşı karşıya gelirlerse de insanda varolan akıl, irade ve diğer niteliklerin işlevsel hale getirilmesiyle doğanın kör düğümleri çözülecek ve tabii olduğu kanunlar anlaşılacaktır; bu da toplumların medeniyet ve uygarlık alanlarında ilerleme katetmelerine ve müreffeh bir hayat yaşamalarına katkıda bulunacaktır.

İnsanların zengin ve müreffeh bir yaşam elde etmeleri için uyulması gereken birtakım yasalar vardır. Yüce Allah, insanların değişime uğramalarını kendi iradelerine bırakmıştır. Bu konudaki ilâhî iradenin de insan iradesine endekslendiğini söyleyebiliriz.³⁵ Çünkü insanlar kendi nefislerini/öz benliklerini değiştirmedikçe Allah değiştirmez. Nefiste olanın değişmesi ise; ancak alemde olan-bitenin farkına varmak, onlar hakkında yeterli bilgi edinmek, kendilerini değiştirmeyen toplumların akıbetlerini araştırmak, *rüşd yolunu* keşfetmek ve bu yol üzerinde yürüme cesaretini göstermekle mümkündür.³⁶

Değişim konusunda Allah'ın iradesi, insanların iradesi yönünde tecelli ettiği için insanların hiçbir gayret göstermeden, ilerlemenin vasıtalarına başvurmadan, Yüce Allah'tan yükselme ve refah istemeleri doğru değildir. Bu tıpkı İsrailoğulları'nın, savaşa gitmeyip Hz. Musa'ya "*Sen ve Rabb'in, gidin, savaşın, biz burada oturuyoruz!*"³⁷ demelerine benzer.

Toplumların helâk nedenlerine geçmeden önce şunu belirtelim ki, Kur'an âyetlerinde bir toplumun, yeteri ölçüde uyarılmadığı veya tam bir ahlâkî dejenerasyona girmediği sürece helâk edilmeyeceği belirtilmektedir.³⁸ İlâhî yasalar gereği, peygamberleri yalanlayıp isyan eden, Allah'ın emirlerine karşı gelen, insanlara zulmeden veya Allah'ın verdiği nimetlere nankörlük eden toplumlar hem dünyada, hem ahirette Allah'ın azabına uğrarlar. Bu toplumların dünyadaki azapları; medeniyet ve uygarlıkta geri kalmaları, ekonomik sorunlarla karşı karşıya gelmeleri, iç barış ve güvenin yok olması veya toplumun genel bir felâketle tarih sahnesinden silinmesi gibi cezalarla olmaktadır.

Toplumları çöküşe götüren nedenleri şöyle sıralayabiliriz:

³⁵ Bkz. M. Zeki Duman, "Asr-ı Saadet'te Âdâb-ı Muaşeret", *Asr-ı Saadet'te İslâm*, İstanbul, 1994, V, 253.

³⁶ Cevdet Said, *Âdemin Oğlu Habil Gibi Ol*, çev. Abdi Keskinsoy, İstanbul, 2000, s. 370.

³⁷ Mâide (5), 24.

³⁸ En'am (6), 131; Hüd (11), 117.

1- Peygamberleri Yalanlamak

Toplumların yok olmalarının nedenlerinden biri Allah'ın gönderdiği elçileri yalanlamalarıdır. Kur'ân, geçmiş toplumlara uygulanan ilâhî yasadın söz ederken onların peygamberleri yalanlamalarından dolayı yok edildiklerine işaret etmektedir:

"Sizden önce de yasalar uygulanmıştır. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğunu görün."³⁹

Müfessirler, "yalanlayıcıların sonunun nasıl olduğunu görün." ifâdesinden hareketle, peygamberleri yalanlayanların yok olduklarını ve bu hususun benzeri şeyleri yapan herkes için geçerli olan ilâhî bir yasa olduğunu bildirmişlerdir.⁴⁰ Başka bir âyette de peygamberleri yalanlayan toplumların yok oldukları ve hikâyeleri sonraki insanlar tarafından anlatıldığı belirtilmektedir.⁴¹ Kur'ân'ın verdiği bu bilgileri doğrulayan tarih, peygamberleri yalanlayan Âd⁴² ve Semûd⁴³ gibi kavimlerin yok olduklarına tanıklık etmektedir.

Yüce Allah, Hz. Muhammed'i teselli etme bağlamında peygamberlerle alay edip yalanlayanların cezalandırılacağı konusundaki evrensel yasasını şöyle ifâde etmektedir:

"Senden önce de peygamberlerle alay edilmişti. Fakat onlarla alay edenleri, alay ettikleri gerçek kuşatıverdi." "De ki: "Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonu nasıl olmuş, görün!"⁴⁴

Bu âyet bir yandan Hz. Muhammed'i, başına gelen sıkıntılardan dolayı teselli ederken, diğer yandan onu yalanlayanlara seslenerek bu eylemlere devam ettikleri takdirde, öncekiler nasıl yok olup gitmişlerse, aynı şekilde kendilerinin de helâk olacaklarını hatırlatmaktadır. Yüce Allah, Hz. Muhammed'e müşriklerin kendisiyle alay edip yalanlamalarından dolayı üzülmemesini ve tevhid inancını tebliğ etmeye devam etmesini istemektedir. Çünkü karşıtları kendisiyle alay etmeye ve onu yalanlamaya devam ettikleri takdirde, aynı yolu izleyen seleflerin başına gelen felâketler onların da başlarına gelecek ve yok olup gideceklerdir.⁴⁵ Kur'ân âyetlerinden anlaşılan şu ki, Allah'ın gönderdiği peygamberlerin ve dolayısıyla onların misyonunu yerine

³⁹ Âl-i İmrân (3), 137.

⁴⁰ Bkz. Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405, IV, 100; el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IV, 216; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, II, 95; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, Dâru'l-Fikr, Beyrut trs., I, 383-384.

⁴¹ Mü'minun (23), 44.

⁴² Bkz. Cevad Ali, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, 1993, ikinci baskı, y.y., I, 312.

⁴³ Bkz. el-Hafız Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesir, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetu'l-Maârif, Beyrut, trs., I, 136 vd.

⁴⁴ En'âm (6), 10-11.

⁴⁵ Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VII, 154.

getiren erdemli insanların, halklarının ıslah ve mutluluğu için yaptıkları çağrının hedef kitlenin tümü veya kahir ekseriyeti tarafından alaya alınıp reddedildiği takdirde, söz konusu toplum; ahirette uğrayacakları korkunç azabın yanında dünyevî hayatları da yaşanmaz hale gelecek, toplumun manevî dinamikleri sarsılacak ve nihâyetinde söz konusu toplumun fiziksel varlığı da tarih sahnesinden yok olup gidebilecektir.⁴⁶

Kur'ân, gerek Hz. Muhammed'i yalanlayan Mekkelilerin gerekse daha önceki peygamberleri yalayan toplumların düştükleri hatalarını şöyle ifade etmektedir:

"Hayır, bilgisini kavrayamadıkları, yorumu kendilerine gelmemiş olan bir şeyi yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Bak, o zâlimlerin sonu nice oldu!"⁴⁷

Âyetten anlaşıldığı üzere, gerek Hz. Muhammed'i yalanlayan müşrikler, gerekse daha önceki peygamberleri yalanlayanlar olsun bu iddialarında hiçbir delile dayanmamışlardır. Oysa insan, dünya ve ahiret hayatını ilgilendiren önemli bir konuda karar verirken zana ve nefsi arzulara değil, ciddi verilere dayanmalıdır. Fakat müşrikler, Kur'ân âyetlerini hiç düşünmeden, onları anlamak için kafa yormadan inkâr etmişlerdir. Çünkü onlar atalarının dinine aykırı her türlü düşünceyi inkâr etmeye şartlanmışlardı. Taklit bataklığına kapılıp akıllarını işlevsiz hale getiren müşrikler, apaçık hakikati kabul edebilecek güçten yoksun hale gelmişlerdi. Onlardan öncekiler de peygamberlerin getirdikleri mucizelerin doğruluğu konusunda hiç kafa yormadan atalarının izini takip edip inat etmeye devam etmişlerdi.

Yüce Allah, âyetin sonunda *"Bak, o zâlimlerin sonu nice oldu"* demekle Hz. Muhammed'e seslenerek; kendilerine gelen peygamberleri yalanlayan milletlerin kasırga, yerin dibine batırılma, suda boğulma gibi cezalarla yok edildikleri gibi, kavminin de kendisini yalanlamaya devam etmeleri halinde benzeri felâketlerle cezalandırılacaklarını bildirmektedir.⁴⁸

Kurân, geçmişte peygamberleri yalanlayanların yok edildiklerini anlatırken şöyle buyurur: *"Sonra kötülük edenlerin sonu çok kötü oldu. Çünkü Allah'ın âyetlerini yalanladılar. Ve onlarla alay ediyorlardı."⁴⁹* Atalarının dinlerini izleyen statükocular, kendilerine gelen peygamberleri yalanlamalarından dolayı ilâhî yasa gereği cezalandırılmışlardır: *"Biz de onlardan öc aldık. Bak, yalanlayanların sonu nasıl*

⁴⁶ Bkz. Fâtır (35), 25-26.

⁴⁷ Yûnus (10), 39.

⁴⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 118; el-Hafız Ebu'l-Fidâ İsmail b. Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1401, II, 419.

⁴⁹ Rum (30), 10.

oldu?"⁵⁰ Hz. Hûd'un uyarılarına⁵¹ aldırış etmeyen Âd kavmi de peygamberi yalanlamaya devam etmiş ve ilâhî azaba uğramayacaklarını söylemişlerdi: "*Biz azaba uğratılacak değiliz.*"⁵² Fakat Yüce Allah, daha sonrakilere de ibret olacak şekilde onları helâk etmiştir: "*(Böylece) onu yalanladılar. Biz de onları helâk ettik. Muhakkak ki bunda bir ibret vardır, ama yine çokları inanmazlar.*"⁵³

Ankebût sûresinde de kendilerine gönderilen peygamberlere inanmayıp kibir taslayan toplumların işledikleri günahlardan dolayı değişik şekillerde yok edildikleri anlatılmaktadır.⁵⁴

Firavun'u tevhid inancına çağıran Hz. Musa ve Hz. Harun kendilerini yalanladığı takdirde başına felâketlerin geleceğini bildirmişlerdir.⁵⁵ Fakat bu uyarıyı ciddiye almayıp kendisine gelen elçileri ve dolayısıyla ilâhî mucizeleri inkâr eden Firavun ve onu destekleyen ordusu denizde boğulmak sûretiyle cezalandırılmışlardır: "*Biz de onlardan öc aldık, onları denizde boğduk! çünkü onlar, âyetlerimizi yalanlamışlardı ve onları umursamaz olmuşlardı.*"⁵⁶

Görüldüğü gibi âyette ilâhî mucizelerin inkâr edilip umursanmamaları ile boğulma olayı arasında bir ilişki kurulmaktadır. Sanıldığı gibi Firavun ve ordusunun denizde boğulmaları, rastgele bir doğa olayı olmayıp sebep-sonuç ilişkisi neticesinde meydana gelen planlı ilâhî bir cezadır.

Yukarıdaki âyetlerden anlaşıldığı üzere peygamberleri yalanlayan toplumlar hem dünyada hem ahirette ilâhî cezadan kurtulamazlar. Şunu da vurgulayalım ki, deprem, sel baskını v.b. her doğal olayı ilâhî bir ceza olarak telakki etmenin yanlış olduğu kanaatindeyiz. Yağmurun yağması dünyada canlıların varlıklarını sürdürmeleri için gerekli olduğu gibi, depremler de dünyanın hayatiyetini sürdürebilmesinin kaçınılmaz şartıdır. Dünyanın iç kısımlarında yüksek derecelerde olan sıcaklık sonucunda biriken enerjinin zaman zaman dışarı çıkması zorunludur. Bu enerjinin, dünyanın dış tabakaya yakın ve yumuşak bölgelerinde dışarı çıkmasıyla veya yer altının boşalması gibi değişik ekolojik nedenlerle depremler olmaktadır. Zaman zaman yağmurun yağmasıyla usulüne uygun yapılmayan bir takım binaların yıkılmasından ve düşük seviyeli zeminlerde kurulan yerleşim birimlerinin su baskınına uğramalarından ihmalkâr davranan insanlar sorumlu oldukları gibi, depreme dayanıklı binalar yapmayan ve fay hatlarının geçtikleri yerleri tesbit etmeden inşaat yapan ve buna izin

⁵⁰ Zuhruf (43), 25.

⁵¹ Bkz. Şuarâ (26), 123-137.

⁵² Şuarâ (26), 138.

⁵³ Şuarâ (26), 139.

⁵⁴ Ankebut (29), 40.

⁵⁵ Tâhâ (20), 48.

⁵⁶ A'raf (7), 136.

veren yetkililer sorumludur. Türkiye'de meydana gelen bir depremde onbinlerce insan yaşamını yitirirken, Japonya ve Amerika gibi ülkelerde olan aynı şiddetteki depremlerde ya çok az, ya da hiç insan zayıtı olmamaktadır. İnsanların ihmalinden kaynaklanan hususları ilâhî cezaıyla ilişkilendirmek, akli ve bilimi dışlamaktan ve dini yanlış anlamaktan başka bir şey değildir.

2- Mucizelere İnanmamak

Kur'an'ın haber verdiği genel ilâhî yasalardan biri de peygamberlerden mucize isteyip de iman etmeyen toplulukların yok olmasıdır:

"Bizi (öncekiler gibi, bu mesajı da) mucizelerle göndermekten alıkoymayan şey, evvelkilerin, onları yalanlamış olmasıdır."⁵⁷

Kureyş'in talep ettikleri mucizelerin gösterilmemesi, Âd ve Semûd kavimleri gibi benzer karakterlere sahip önceki insanların bu tür mucizeleri inkâr etmelerinden dolayıdır. Eğer talep edilen mucizeler gönderilip de müşrikler onları inkâr etselerdi, geçmiş milletler hakkındaki ilâhî yasa gereği onlar da yok olup gideceklerdi. Ancak ilâhî takdir onların yok olmamalarını uygun gördü. Çünkü içlerinden iman edecek olanlar veya iman edecek çocuklar doğuracaklar olacaktır.⁵⁸

İbn Abbas'tan yapılan rivâyete göre, bu âyetin iniş sebebi şudur: Mekke halkı Hz. Muhammed'den peygamberliğinin doğruluğuna dair Safa tepesinin altın yapılmasını ve Mekke etrafındaki dağların ortadan kaldırılıp ekilebilir arazi haline gelmesini istediler. Hz. Muhammed'in, Mekkelilerin bu isteklerini Yüce Allah'tan dilemesi üzerine, isteklerinin kabul edileceği, fakat inanmadıkları takdirde önceki ümmetler gibi onların da yok olacakları kendisine bildirildi. Kavminin helâk olmasını istemeyen Hz. Peygamber mucize talebinden vazgeçerek sabretmeyi tercih etti.⁵⁹

Nitekim Semûd kavmi Allah tarafından kendilerine gelen mucizeyi reddedip inanmadıklarından dolayı korkunç bir azapla tarih sahnesinden silindiler: "*Semûd (oğulların) a açık bir mucize olarak dışı deveyi verdik. Onlar ise ona zulmettiler.*"⁶⁰ "*Bunun üzerine hemen onları, o sarsıntı yakaladı, yurtlarında diz üstü çökekaldılar.*"⁶¹

⁵⁷ İsra (17), 59.

⁵⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 108; el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, X, 281; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, III, 453; Ebu's-Su'ûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşadu'l-Aklî's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, trs., V, 180-181.

⁵⁹ Bkz. Ahmed İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, Müessesetu Kurtuba, Mısır, trs., I, 258 h. no: 2333.

⁶⁰ İsra (17), 59.

⁶¹ A'raf (7), 78.

Âyette geçen "recfe" kelimesi, şiddetli gürültü veya sallantıyı ifâde etmekte ve çoğunlukla deprem için kullanılmaktadır.⁶² Burada söz konusu olan depremin, Semûd kavminin yerleşim merkezlerini etkisi altına alan volkanik bir patlamayla birlikte meydana gelmiş olması ihtimal dahilindedir. Nitekim Kuzey Hicaz'da ve özellikle Medâin-i Salih diye bilinen bölgede volkanik bir patlamanın izleri günümüze kadar varlığını sürdürmektedir.⁶³

Havariler de Hz. İsa'dan mucize olarak gökten bir sofrayı indirilmesini istediklerinde, Hz. İsa onları bu taleplerinden vazgeçirmeye çalışır fakat taleplerinde ısrar edince o da Allah'tan istedikleri mucizenin verilmesini talep eder.⁶⁴ Allah da istedikleri mucizeyi vereceğini, fakat inanmadıkları takdirde şiddetli bir şekilde onları dünyada cezalandıracağını bildirir.⁶⁵

Yüce Allah, sahip oldukları bilgiyle yetinip peygamberlerin getirdikleri mucizeleri yalanlayanların da yok olduklarını bildirmektedir.⁶⁶ İnsanoğlu, sıkıntı anında daha önce hakikati görmesine engel olan yapay şeyler yok olup gittikleri için özüne dönerek gerçeği kabul eder. Fakat hayatı boyunca kendi hür iradesiyle inatla Yaratıcı'sına karşı gelen insanın, her şeyden ümit kestiği ve ölümün gelişini âdeta gözleriyle gördüğü bir anda yaptıklarından pişmanlık duyması kendisine bir fayda sağlamayacak ve kahredici cezayı tadacaktır. Çünkü bu Yüce Allah'ın insanlar hakkındaki değişmez yasasıdır.

Yukarıda işaret edilen âyetlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, toplumların mutlu bir yaşama kavuşmaları için sadece bilgi ve buna bağlı olarak teknoloji alanında ileride olmak yetmemekte, rûhî alanda da ilerlemek gerekir. Bilgide ilerlediği halde manevî açıdan geri kalan toplumların varlıklarını sürdürmesi ilâhî sünnete aykırıdır. Nitekim Kur'an, bilgide ilerleyip kendini beğenen ve eldeki bilgisiyle şımarıp dâvetçilerin sesine kulak asmayan önceki milletlerin şiddetli bir şekilde cezalandırıldıklarını haber vermekle bu gerçeği vurgulamaktadır.

3- Zulmün Yaygınlaşması

Hastalık, yaşlılık vb. faktörler insanın ölümüne nasıl neden oluyorsa, aynı şekilde zulüm de toplumları ölüme sürükleyen nedenlerin başında gelmektedir. Hastalıklar tedavi edilmediği takdirde insan nasıl ölüme sürükleniyorsa, zulmü terk etmeyen toplumlar da

⁶² Bkz. er-Rağıb el-İsfahânî, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, thk. Safvan Adnan Dâvud, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1992, s. 344; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IX, 112-113.

⁶³ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 1999, I, 288.

⁶⁴ Bkz. Maide (5), 112-114.

⁶⁵ Maide (5), 115.

⁶⁶ Mü'min (40), 83-85.

yok olmaya doğru gitmektedirler. Ancak zâlim toplumun helâk zamanını belirlemek mümkün değildir. Şâyet zalim bir toplum varlığını sürdürürebiliyorsa, bu; ya zulmün henüz tamamen yaygınlaşmadığına ya da az da olsa adâletin hüküm sürdüğüne bağlanmalıdır. Nitekim Kur'ân âyetlerinden zulmün yaygınlaştığı bir milletin kurtulmasının mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır.⁶⁷

Yüce Allah, gönderilen elçileri yalanlayan ve onlara karşı gelenlerin bunu yapmakla sadece kendilerine zulmettiklerini ve dünyada azaba çarpıldıklarını bildirdikten sonra "*İşte Rabb'in zulmeden kentleri yakaladığı zaman böyle yakalar.*"⁶⁸ buyurmakla azabının sadece geçmiş kavimlere has olmadığını, bu durumda olan herkesin aynı hükme tabi olduğunu beyan etmektedir. O halde zulmeden insanların bu akıbete uğramamaları için tevbe edip yaptıklarına pişman olmaları gerekir. Yoksa öncekilerin yaptıkları zulmü işleyenlerin uğradıkları azaba uğramaları kaçınılmaz olacaktır.⁶⁹

Zulmün yaygınlaşmasından dolayı cezayı hak eden toplumlar, zâlim oldukları gerçeğini itiraf etmek zorunda kalmaktadırlar:

"*Nice kent(ler)i helâk ettik; gece vakti, yahut gündüz dinlenirken, azabımız onlara geliverdi.*" "*Azabımız onlara geldiğinde "Biz gerçekten zâlimlermişiz!" demelerinden başka söyleyecek sözleri kalmadı.*"⁷⁰

Âyetten açıkça anlaşılmaktadır ki, bir toplumun zulümden dolayı helâk olması için söz konusu toplumda zulmün yaygınlaşması gerekir. Böyle bir durumda zâlimler de suçlarını itiraf etmek zorunda kalacaklardır. Bu âyetin paralelinde rivâyet edilen bir hadiste de suçlarını itiraf etmeyen hiçbir topluluğun helâk edilmeyeceği bildirilmektedir.⁷¹

Zulüm kelimesi, sözlükte "bir şeyi asıl yerinin dışına koymak" anlamına gelmektedir.⁷² Buna göre adalete uymama, haddi aşma, amaçtan sapma, hak edene hakkını vermeme, başkasına sıkıntı, işkence ve eziyet etme gibi eylemler zulüm kapsamına girdiği gibi, Allah'a ortak koşmak, O'na isyan etmek de *zulüm* kapsamına girmektedir. Çünkü bu durumda ibadet edilmemesi gerekene ibadet edilmekte ve itaat edilmesi gerekene ise isyan edilmektedir.⁷³ Bu da "bir şeyi asıl yerinin dışına koymak" anlamına gelmektedir.

⁶⁷ Hüd (11), 100-102.

⁶⁸ Hüd (11), 102.

⁶⁹ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII, 57.

⁷⁰ A'raf (7), 4-5.

⁷¹ Bkz. İbn Hanbel, *Müsned*, IV, 260; V, 293; Ebu Dâvud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin, Dâru'l-Fikr, trs., IV, 125.

⁷² İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, XII, 377; Şihabuddin Ahmed b. Muhammed el-Hâim el-Mısri, *et-Tibyân fi Tefsiri Garibi'l-Kur'ân*, thk. Fethi Enver, Dâru's-Sahabe, Kahire, 1992, s. 76.

⁷³ Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XVII, 179.

yette geçen, bir toplumun korkunç bir Şekilde cezalandırılmasına neden olan zulümden sıradan bir haksızlığın kasdedilmediği açıktır. Çünkü bu tip zulümler her toplumda mevcut olabilir. O halde âyetlerde kasdedilen zulmün, bir toplumda haksızlığın yaygınlık kazandığı, insanların can ve mal emniyetlerinin kalmadığı ve vatandaşların büyük bir kesiminin baskıya maruz kaldığı vb. büyük zulümler olması gerekmektedir.⁷⁴

Kur'an'da toplumların yok olmaları, bizzat o toplumların yaptıkları zulüm ve haksızlıklar yüzünden olduğu belirtilmektedir.⁷⁵ Hd sresinde de Semûd kavminin işledikleri zulümden dolayı sanki hiç yaşamamıŐ gibi yok olup gittikleri belirtilmektedir.⁷⁶ âyetlerden açığa anlaşılan o ki, hiçbir toplum kendi yapıp ettikleri olmadan helâk olmuş değildir. Buna göre Şunu diyebiliriz: Tarihte; cebre, tesadüfe veya insan iradesinin dışındaki başka bir etkene yer yoktur.

lh yasa gereği başkasına zulmedenlerin cezaları daha dünyada verilir: "*Ey insanlar, taŐkınlıđınız kendi aleyhinizedir. Sadece fani dünyanın zevklerini gzetiyorsunuz. Sonra bize dönersiniz, biz de size bütün yaptıklarınızı haber veriz.*"⁷⁷

yetin sonunda geçen "*Sonra bize dönersiniz, biz de size bütün yaptıklarınızı haber veriz.*" ifâdesi zalimlerin ahirette azaba uğrayacaklarını bildirirken, "*taŐkınlıđınız kendi aleyhinizedir.*" ifâdesi de daha dünyada iken zalimlerin yaptıkları haksızlıkların cezasını ekceklerine işaret etmektedir.

Hadiste de zulüm ve akraba bağlarını kesmek kadar dünya hayatında acil cezayı hak eden başka bir günahın olmadığı bildirilmektedir.⁷⁸ Rivyet edilen başka bir hadiste ise; "*Bir dağ başka bir dağa zulmettiği takdirde, zalim dağ yerle bir olup yok olacaktır.*"⁷⁹ diye buyrulurak zulmün vahameti sembolik olarak ifâde edilmektedir.

Zlimler dünyada esenlik ve mutluluğa ulaŐamadıkları gibi ahirette de ziyana uğrayacaklardır: "*De ki: "Ey halkım, gücünüz yettiğince yapacağınızı yapın, ben de yapacağımı yapıyorum. Yakınlarda geleceğin kimin olduğunu anlayacaksınız. Muhakkak ki zulmedenler, asla onmazlar!"*"⁸⁰

⁷⁴ Mazharuddin Sıddık, *Kur'an'da Tarih Kavramı*, ev. Süleyman Kalkan İstanbul, trs., üçüncü baskı, s. 36.

⁷⁵ Rûm (30), 9.

⁷⁶ Hd (11), 67-68.

⁷⁷ Yunus (10), 23.

⁷⁸ Bkz. Ebu Dâvud, *Sünen*, IV, 276, hadis no: 4902.

⁷⁹ Ebubekir Ahmed b. Hüseyn el-Beyhakî, *Şuabu'l-man*, thk. Muhammed Said Zağlul, Dâru'l-Kütüb'i-lmiyye, Beyrut, h. 1410, V, 291; Celâluddin Abdurrahman es-Suyti, *ed-Drru'l-Mensûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993, IV, 353.

⁸⁰ En'am (6), 135.

Âyette geçen "dâr" (yurt) kelimesi Kur'ân'da hem dünya hem ahiret hayatı ile ilgili kullanılmıştır. Burada müfessirlerin bir kısmı onu hem dünya hem ahiret hayatı ile yorumlarken⁸¹ diğer bir kısmı ise onu ahiret hayatı ile yorumlamaktadır.⁸² Her iki durumda da zalimlerin gerek dünyada, gerekse ahirette mutlu olamayacakları gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Zâlimlerin dünya hayatındaki cezalandırılmaları kimi zaman başka zâlimlerin onlara musallat olmalarıyla olmaktadır.⁸³ Kurtubî'nin belirttiğine göre, bir zâlim zulmünden vazgeçmediği takdirde Allah onun başına başka bir zâlimi musallat eder. Bunun kapsamına kendi nefsine veya yönettiği halkına zulmeden herkes girer. Fudayl b. İyad, "Bir zâlimin başka bir zâlimden intikam aldığını gördüğün zaman dur ve hayretle seyret."⁸⁴ demekle bu gerçeğe işaret etmektedir. Bir Arap şiirinde de şöyle denilmektedir: "Hiçbir el yoktur ki Allah'ın eli onun üstünde olmasın. Hiçbir zalim yoktur ki başka bir zalim tarafından yok olup gitmesin."⁸⁵

Nitekim yeryüzünde büyüklük taslayıp başkasına zulmeden İsrailoğulları kendilerinden daha güçlü bir topluluk tarafından cezalandırılmışlardır:

"Kitab'da İsrail oğullarına şu hükmü verdik: "Siz o ülkede iki kere fesat çıkaracaksınız ve çok böbürleneceksiniz (zorbalık edeceksiniz.)" "Birincisinin zamanı gelince üzerinize güçlü kuvvetli kullarımızı gönderdik, evlerin aralarına girip (sizi) araştırdılar. Bu, yapılması gereken bir vaad idi."⁸⁶

Bu âyetler, muhtemelen M.Ö. 7. yüzyılda Filistin'in Babilliler tarafından istila edilip İbrani halkının büyük bir kısmının katledildiği ve yüz yıl kadar sonra Süleyman Mâbedi'nin aynı güçler tarafından yıkılıp geri kalan İsrailoğulları'nın esir edildikleri ve yurtlarından çıkarıldıkları olaylara işaret etmektedir.⁸⁷ Kur'ân'ın işaret ettiği bu husus, Kitab-ı Mukaddes'in Mezmurlar, İşıya, Yeremya ve Hezekiel bölümlerinde daha ayrıntılı olarak zikredilmektedir. Tefsir kaynaklarında da yukarıdaki âyetlerin tefsirleri bağlamında İsrailoğulları'nın ne gibi kötülükler yaptıkları, memleketlerinin kimler tarafından isti-

⁸¹ Bkz. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, II, 180-181; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, II, 165;

⁸² Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VIII, 39; Hüseyin b. Mes'ud el-Beğâvî, *Meâlimü't-Tenzil*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1987, II, 133; Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesir fi İlmî't-Tefsir*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1404, üçüncü baskı, III, 127; el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 89; el-Vâhidî, *el-Veciz*, I, 376;

⁸³ En'âm (6), 129.

⁸⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 85.

⁸⁵ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, II, 177.

⁸⁶ İsrâ (17), 4-5.

⁸⁷ Bkz. Esed, *Kur'ân Mesajı*, II, 560; Ebu'l-A'lâ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'ân*, trc. Heyet, İstanbul, 1986, III, 74.

laya uğrayıp tarumar edildiği ve halkın ne gibi sıkıntılara maruz kaldıkları ayrıntılı bir Şekilde anlatılmaktadır.⁸⁸

Toplumların başına zalimlerin musallat olmaları, daha çok onların Allah'a karşı konumlarıyla bağlantılıdır. İbn Abbas Şöyle demektedir: "Allah bir kavimden hoŐnut ise, onların en iyileri yöneticileri olur. Eğer Allah bir kavimden razı değilse, onların en kötüleri iktidara geçer."⁸⁹ Nitekim âyette de insanların başına gelen her Şeyin kendi yapıp ettiklerinden dolayı olduğu belirtilmektedir.⁹⁰

Bir toplumun, varlığını sürdürebilmesi için mutlaka Allah'a inanması gerekmemektedir. Toplumunu yokluğa sevk eden etken küfür değil zulümdür. Eğer bir toplum kâfir olduğu halde, yöneticileri halka ve halk da birbirlerine zulmetmezse ilâhî yasa gereği o toplum varlığını sürdürecektir.⁹¹ Nitekim Kur'ân'da bir memleket halkının aralarında adâletle hükmettikleri takdirde yok olmayacakları bildirilmektedir:

"Halkı uslu kimseler olsaydı, Rabb'in o Őehirleri zulümle/haksız yere helâk edecek değildi."⁹²

Râzi'ye göre âyette geçen *zulüm* kelimesi Şirk anlamındadır. Buna göre âyetin anlamı Şöyle olur: "Őehirlerin halkı, aralarındaki muâmelelerde ıslah edici olup birbirlerine karşı dürüst davrandıkları ve fesâd çıkarmadıkları sürece, Allah sadece müŐrik olmalarından dolayı onları yok etmez." Onun için, "küfür devam eder, fakat zulüm devam etmez"⁹³ denmiŐtir.

Kurtubî de aynı anlamda Şöyle demektedir: Kendi aralarında *hukuka* riâyet ettikleri sürece Allah bir toplumu Şirk ve küfür yüzünden helâk etmez. Allah Şuayb kavmini ölçü ve tartıda yaptıkları hileden ve Lt kavmini işledikleri cinsi sapıklıktan dolayı yok ettiği gibi bir toplumda fesâd yaygınlaŐmadıka o toplumu helâk etmez.⁹⁴

İbn Teymiyye'nin yaklaŐımı da aynı paraleldedir: Eğer bir toplum bir takım günahları işlediği halde adâletle hükmediyorsa söz konusu toplumun dünyadaki işleri iyi gider. Fakat zulümden başka hiçbir günahın iŐlenmedięi toplumun ise dünya hayatında mutlu olması mümkün değildir. Bunun için, 'kâfir de olsa Allah adil devleti ayakta tutar, müslüman da olsa zâlim devleti ayakta tutmaz' denilmiştir.

⁸⁸ Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XV, 20-22; el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, X, 215-216; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, III, 432-433.

⁸⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 85.

⁹⁰ Őura (42), 30.

⁹¹ Zeydân, *es-Sünenu'l-İlâhiyye*, s. 122.

⁹² Hd (11), 117.

⁹³ er-Râzi, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII, 76.

⁹⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, IX, 114. Krş. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII, 140; Ebu Su'd, *İrşadu'l-Akli's-Selim*, IV, 247.

Yine 'dünya adâlet ve küfürle devam eder, fakat zulüm ve İslâm'la devam etmez' denilmiştir. Çünkü adâlet her şeyin temelidir. İnsanların ahirette bir payları olmasa da adâletle davrandıkları sürece dünyaları güzel olur. Diğer taraftan, ahirette mükâfât alacakları bir imana sahip olsalar dahi, adâletle hükmetmeyen insanların dünyadaki işleri düzene giremez.⁹⁵

Daha açık bir ifadeyle, bir toplumun varlığını sürdürmesi ve dünyadaki işlerinin düzene girip istikrara kavuşması, toplumun sahip olduğu inançtan ziyâde yönetim erkinin kamu alanındaki icraat biçimine bağlıdır. Bir toplumda işler adil bir şekilde yürütülüp, kimseye haksızlık edilmiyorsa, ilâhî yasa gereği o toplumun ilerlemesi, huzur ve refaha kavuşması mukadderdir. Toplumun mü'min veya kâfir olması sonucu değiştirmeyecektir. Bunun zıddı olarak da zulmün ve haksızlığın yaygınlık kazandığı, insan onurunun ayaklar altına alındığı, insan hak ve hürriyetlerine riâyet edilmediği bir toplumun; inancının doğru veya yanlış olduğuna bakılmaksızın, güçsüz hale gelmesi ve tarih sahnesinden yok olup gitmesi de ilâhî yasa gereğidir.

Reşid Rıza'nın da vurguladığı gibi,⁹⁶ bir memleket halkı, Şuayb kavmi gibi başkasının hukukuna tecavüz etmez; Lût kavmi gibi cinsî sapıklığa girmez; Hûd kavmi gibi halka zulmetmez; Firavun kavmi gibi güçsüzlere köle edinen zorbalara boyun eğmez; toplumsal, medenî ve eğitim-öğretim işlerinde adil davranırlarsa, sadece şirk koşmaları yüzünden Allah onları helâk etmez. Bir toplumun sünnetullah gereği helâk olabilmesi için fiil ve kararlarına fesâdın da bulaşması gerekir. Çünkü fesâd uygarlıkları yok eden bir zulümdür.

Âyette geçen "*Halkı uslu kimseler olsaydı*" sözünden, bir memlekette halkın ekseriyeti doğru ve adâletli hareket ettikleri takdirde, marjinal bir gurubun yaygınlık kazanmayan cüz'î zulümleri yüzünden Allah'ın o memleket halkını helâk etmeyeceği anlaşılmaktadır.

Zulüm ve haksızlığın yaygınlaştığı bir memleketin tarih sahnesinden yok olması ise sosyolojik bir gerekliliktir. Çünkü doğal olarak böyle bir memleket halkının çalışma ve kazanç elde etmeye olan istekleri körelir, dolayısıyla yaşadıkları devletin ekonomik açıdan güçlenmesine katkıda bulunamazlar. Bu hale gelen devlet, zayıf vatandaşlarına karşı baskı yapacak güce sahip olsa da kendini dış düşmanlara karşı savunacak dinamiklerden yoksun olur ve her an dış güçlerin istilasına maruz kalıp yok olabilir. O halde zâlim yöneticiler, kısa bir zaman diliminde lüks ve şatafatlı bir hayat sürseler de çok geçmeden tarihin karanlık sayfalarına gömülüp yok olurlar. Öyleyse zulümle devam etmeyecek hükümlerlik, adâletle devam edecektir.

⁹⁵ İbn Teymiyye, *Kütüb ve Resâil ve Fetâvâ İbn Teymiyye*, XXVIII, 146.

⁹⁶ Rıza, *el-Menâr*, XII, 192.

Bunun için adâlet mülkûn; başka bir ifâdeyle iktidar ve hükümranlı-
ğın temeli kabul edilmiştir.⁹⁷

Yüce Allah, Âd, Semûd ve Firavun kavimlerinin zulmedip yeryü-
zünde fesâd çıkardıklarından dolayı helâk olduklarını bildirmektedir:

"*Bunlar ülkelerde azmışlardı. Oralarda pek çok bozgunculuk çı-
karmışlardı. Bu yüzden Rabb'in onların üzerine azab kırıbacını çarptı.
Elbette Rabb'in her zaman gözetleyip durmaktadır.*"⁹⁸

Âyetlerde anlatılan Âd, Semûd ve Firavun kavimleri kaçınılmaz
kahredici akıbete aşama aşama yaklaşmışlardı. Yüce Allah bu insana-
lara bol servet, güç ve kuvvet vermişti. Fakat onlar ellerindeki imkân-
ları halkların refah ve mutluluğu için değil, güçsüz insanlara baskı
uygulamak, onları köleleştirip sömürmek için kullandılar; insanın
doğasını bozacak ve onu erdemlikten uzaklaştıracak eylemlerde bu-
lundular ve nihâyetinde kendilerine gelen Allah'ın elçilerine karşı çık-
tılar; onlara inanmamakla ve öğütlerine kulak vermemekle yetinme-
yip haddi aşarak onlarla alay edip rencide ettiler. İşte bütün bunlar-
dan dolayı ilâhî sünnet gereği azaba uğradılar.

Önceki kavimler, nasıl yeryüzünde çıkardıkları fesâd ve yaptık-
ları zulümler yüzünden helâk olmuşlarsa, benzeri davranışlarda bu-
lunan sonraki toplumların da aynı akıbete uğramaları kaçınılmaz
olacaktır. "*Elbette Rabb'in her zaman gözetleyip durmaktadır.*" âyeti
bu gerçeğe işaret etmektedir.⁹⁹ Ayrıca şu âyet Hz. Muhammed üm-
metine hitap ederek yaptıkları kötü işlerden dolayı ilâhî cezaya ma-
ruz kalabilecekleri vurgulanmaktadır:

"*De ki: "O, sizin üzerinize üstünüzden, yahut ayaklarınızın altın-
dan bir azab göndermeğe, ya da sizi parti parti birbirinize düşürüp
kiminize kiminizin hıncını taddırmağa kaadirdir." Bak, anlasınlar diye
âyetleri nasıl açıklıyoruz?!"*¹⁰⁰

Nitekim âyette anlatılan sıkıntıların, tarihî süreç içerisinde
müslüman toplulukların başına geldiği¹⁰¹ ve günümüzde de bu tür
sıkıntıların sıkça görüldüğü inkâr edilemez bir gerçektir.

Zulüm nasıl insanların dünya ve ahirette cezalandırılmalarına
sebeup oluyorsa, aynı şekilde zâlimleri desteklemek, onlara taraftar
görünmek gibi zâlimin zulmünü onaylama anlamına gelen her türlü
eylem de ilâhî cezayı gerektirir:

⁹⁷ Veli Ulutürk, *Zulüm Kavramı*, Kayseri, 1993, ikinci baskı, s. 47.

⁹⁸ Fecr (89), 11-14.

⁹⁹ Bkz. el-Âlusî, *Rûhu'l-Meânî*, XXX, 125

¹⁰⁰ En'am (6), 65.

¹⁰¹ Bkz. el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII, 9-10.

"Sakın zulmedenlere yanaşmayın, sonra size ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka koruyucularınız da yoktur. Sonra size yardım edilmez."¹⁰²

Âyette geçen "تركونا" fiilinin türediği "ركون" kelimesi, bir şeye az bir meyil göstermeyi ifade eder. Buna göre zalimlerle arkadaşlık etmek, onlarla oturup kalkmak, onları takdir etmek, yaptıkları şeyleri hoş görmek, onları taklit etmek ve onlardan övgüyle bahsetmek gibi zalimlere yakınlığı çağrıştıran her türlü eylem ilâhî cezayı gerektiren nedenlerdendir.¹⁰³

Hadiste de zalime destek olanların cezası dünyada ve bizzat yardım ettikleri zalimler tarafından verileceği belirtilmektedir:

"Kim bir zalime yardım ederse Allah o zalimi kendisine musallat eder."¹⁰⁴

Yüce Allah zâlim liderleri yerdiği gibi onların zulmüne alet olan askerlerini de yermiştir.¹⁰⁵ İlahî yasa gereği zâlim liderler, taraftarlarıyla birlikte yok olup gideceklerdir.¹⁰⁶

Kur'ân, denizde boğulan Firavun ve askerlerinin gerilerinde kalan muazzam serveti sıralamakta ve üstün bir belâgat üslûbuyla hiçbir varlığın onların başlarına gelen felâketten dolayı üzülmeyeceğini belirtmektedir:

"Onlar geride nice şeyler bıraktılar; bahçeler, çeşmeler." "Ekinler, güzel makamlar!" "Ve zevkü sefa sürdükleri nice nimetler!" "İşte böyle oldu ve biz onları başka bir topluma miras verdik." "Onlara gök ve yer açlamadı ve ne de kendilerine bir fırsat verildi."¹⁰⁷

Bu ilâhî hitaptan hareketle insanların dışındaki diğer canlı ve cansız varlıkların da kendilerine özgü bir takım duygulara sahip olduklarını ve insanların yaptıkları iyi veya kötü eylemlerden etkilendiklerini söyleyebiliriz. Nitekim "Onlara gök ve yer açlamadı." ifadesinde açık olarak Firavun ve askerlerinin ölmeleriyle göğün ve yerin ağlamadıkları, başka bir deyişle; başlarına gelen felâketten dolayı üzülmelikleri beyan edilmektedir. Âyetin mefhum-u muhalifinden de gökle yerin erdemli ve dürüst insanların başlarına gelen musibetlerden dolayı üzüldükleri anlaşılmaktadır.¹⁰⁸

¹⁰² Hüd (11), 113.

¹⁰³ Bkz. ez-Zamahşerî, *el-Keşşaf*, II, 433.

¹⁰⁴ Muhammed Abdurrauf el-Munâvî, *Faydu'l-Kadir Şerh el-Câmi'i's-Sağır*, Mısır, h. 1356, VI, 72; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, II, 177.

¹⁰⁵ Kasas (28), 8.

¹⁰⁶ Tâhâ (20), 78; Kasas (28), 39-40.

¹⁰⁷ Duhan (44), 25-29

¹⁰⁸ Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XXV, 124.

Kimi müfessire göre âyet ifadesi mecazi olup ondan amaç suda boğulan Firavun ve askerlerinin zlmeye değer insanlar olmadıklarıdır. Nitekim Arap dilinde bu anlama gelecek benzer ifdeler kullanılmaktadır. Ayrıca gök ve yerin onlara ağlamaması, onlarda ikamet eden insan ve melekler gibi akıl ve Őuur sahibi varlıklardan kinye de olabilir.¹⁰⁹ çünkü Firavun ve askerleri yeryüzünde insanların yararına ve onları mutlu edecek bir Şey yapmadıkları gibi, aihrette de kendilerine faydalı olabilecek ve meleklerin hoŐnutluĖunu kazandıracak bir amelleri de olmamıŐtır.

Genel azaptan kurtulmak için zulüm iŐlemekten kaçınmak veya zalime yardımcı olmamak yeterli değil, aynı zamanda zalimin zulmüne engel olmak da gerekmektedir. Nitekim hadiste zalimin zulmüne engel olmayanların kuŐatıcı bir azaba uğramalarının çok yakın olduğu bildirilmektedir.¹¹⁰

İlâhî yasa gereği zalim liderler ve onlara yardımcı olanlar nasıl dünyada birlikte cezalandırıldıysalar, ahirette de cehennem azabını birlikte çekeceklerdir.¹¹¹ Yüce Allah, bir yandan zulmü ve haksızlığı yasaklarken, diğer yandan adâletin yerleŐmesini emretmektedir:

*"Allah, size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder."*¹¹²

Yüce Allah, yette mutlak olarak adâletle davranmayı emretmektedir. O halde adâlet olabilecek her Şey bunun kapsamına girmektedir. Bunun için ister m'min, ister kâfir kime olursa olsun zulüm yapmak yasak edilmiştir. Bir topluluğa olan düŐmanlıĖın bile adlete mani bir unsur olmaması gerekir.¹¹³

4- Fesdın Yaygınlaşması

Allah'ın ümmetler hakkındaki yarası gereği, bir toplulukta fesâd yaygınlaşır, yöneticileri de lüks ve israfa dalar, halkın yararı doğrutusunda gayret göstermez ve toplumdaki aklı başında olanlar da bu iŐe dur deyip müdahale etmezlerse o toplumun yok olması kaçınılmazdır:

"Sizden nceki nesillerden akıllı kimselerin, (insanları) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktan menetmeleri gerekmez miydi? Fakat onlar arasından, ancak kendilerini kurtardığımız pek az kişi böyle yaptı."

¹⁰⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'n*, XVI, 140-141; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, V, 161; el-lus, *Rûhu'l-Maani*, XXV, 125.

¹¹⁰ Bkz. Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd., Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, trs., V, 256, h. no: 3057.

¹¹¹ Hd (11), 98; Mü'min (40), 46.

¹¹² Nisa (4), 58.

¹¹³ Bkz. Maide (5), 8.

*Zulmedenler ise kendilerine verilen refahın peşine düşüp şımardılar ve suç işleyen (insan)lar olup çıktılar."*¹¹⁴

Tefsirlerde belirtildiği üzere¹¹⁵ âyette zulmedenlerden amaç, iyilikleri emredip kötülüklerden sakındırmayanlardır. Onlar ahiretleri için faydalı olan şeylere değil, geçici dünya zevklerine, makam ve mevkie önem verenlerdir.

Kur'ân kıssalarından, Allah'ın hiç kimseye verdiği nimeti geri almakla veya onu dara sokmakla zulmetmeyeceğini öğreniyoruz. Allah'ın insanları cezalandırması; küfür, fesat ve azgınlıklarının doğal bir sonucudur. Toplumdaki yöneticilerin işledikleri haksızlıklar yaygınlaşır, cehalet her tarafı kuşatır ve toplumda ahlâk diye bir şey kalmazsa o zaman kargaşa ve anarşinin baş göstermemesi için bir neden kalmaz. Bu kural hangi asırda veya toplumda olursa olsun değişmez.¹¹⁶

Bir topluluk haktan sapıp batıla girer ve arzularına uyarsa ahlâkı bozulur ve hastalıklı bir toplum haline gelir. Böyle bir toplumda fitne ve fesat yayılır, anarşinin önüne geçilmez olur. İşte böyle bir topluma Allah, kendilerini aşağılayacak ve onları hükümranlığı altına alacak birilerini musallat edecektir. Onlar, ahirette uğrayacakları azaptan başka, daha bu dünyada iken yaptıklarının cezasını çekeceklerdir. Eğer bu toplum, başına gelen musibetlerden ders almaz ve doğru yola dönmezse tarih sahnesinden yok olup gidecektir:

*"Azabımızı hissettikleri zaman onlar, derhal oradan (kaçmak için hayvanlarını) mahmuzluyorlardı." "Kaçmayın! İçinde bulunduğunuz refaha ve yurtlarınıza dönün, çünkü sorguya çekileceksiniz!" "Eyvah bize, dediler, gerçekten biz (nefislerimize) zulmedenlermişiz!" "Bu mırıldanmaları sürüp giderken biz onları, biçilmiş (ekin gibi) yaptık, sö-nüp gittiler."*¹¹⁷

Yukarıdaki âyetlerde geçen *itraf* kelimesi, insanlar arasında kötü alışkanlıkların doğmasına yol açan aşırılık ve lüksü ifade etmektedir. *Terife* fiili, "kolay ve müreffeh bir hayat sürdürdü" anlamına gelmektedir. *Mütref* kelimesi ise müreffeh bir hayat yaşayan, başka bir ifadeyle hayatında ahlâkî endişelere sahip olmayan, manevî dinamiklerini yitiren kimse demektir.¹¹⁸

Buna göre çöküş sürecine giren bir toplumda egemen olan baskı; rahat ve lüks içinde yaşamamanın bir sonucu olsa gerektir. Lüks yaşama anlayışının egemen olduğu bir toplumda, insanların manevî

¹¹⁴ üd (11), 116.

¹¹⁵ Bkz. ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, II, 437; en-Nesefî, *el-Medârik*, II, 175-176.

¹¹⁶ Nekra, *Sikolociyyetü'l-Kıssa*, s. 199.

¹¹⁷ Enbiyâ (21), 12-15.

¹¹⁸ Bkz. ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, III, 106; İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, IX, 17.

denetim mekanizmaları ve toplumsal disiplin bilinçleri mütemadiyen gevşer. Toplumun ayakta tutan bu dinamiklerin gevşemesiyle güç ve iktidar sahibi olanların insanlara zulmetmeleri, fakir ve güçsüzlerin baskılara maruz kalmaları yaygınlaşır. Bu da toplumun sonunu hazırlayan temel bir faktördür.

Toplumlarda fesâdın yaygınlaşması daha çok zenginler vasıtasıyla gerçekleşmektedir:

"Biz bir ülkeyi/medeniyeti yok etmeyi istediğimiz zaman, onun servet ve nimetle şımarmış elebaşlarına emirler yöneltiriz/onları yöneticiler yaparız da onlar, orada bozgunculuk yaparlar. Böylece o ülke/medeniyet aleyhine hüküm hak olur; biz de onun altını üstüne getiririz."¹¹⁹

Âyette ülkenin/medeniyetin yok edilmesinin ve servetle şımarmış elebaşlarına emirlerin verilmesinin Allah'a nisbet edilmesi, O'nun varlıklar ile ilgili yasalar çerçevesinde meydana gelmesinden dolayıdır. İnsanın müdahalesi olmadan ne bir medeniyet yükselir, ne de yok olup gider. Yukarıdaki âyetten anladığımız şu ki, toplumun ileri gelen zenginlerin kendi hür iradeleriyle fesat işlemelerinden ve bunlara ses çıkarmayan halkın da doğrudan veya dolaylı olarak söz konusu fesâdın yaygınlaşmasına katkıda bulunmalarından dolayı medeniyetler yok olmaktadır. İşte bu yok oluş, Allah'ın toplumlarla ilgili koyduğu yasalar çerçevesinde ve O'nun irade ve yaratmasıyla gerçekleştiğinden O'na nisbet edilmiştir diyebiliriz.

Kur'ân'dan ilham alan İbn Haldun *Mukaddime*'sinde şımarık zenginlerin, toplumları nasıl güçsüz hale getirip medeniyetleri çöküşe sürüklediklerini özetle şöyle anlatır:

Servetin artmasıyla birtakım alışkanlıklar da artar ve gittikçe gelirlerin karşılamayacağı boyutta masraflı olmaya başlar. Böyle bir ortamda fakirler ezilirken zenginler de servetlerini eğlencelerde tüketirler. Daha sonra gelen nesiller, daha da zevke düşkün olurlar, bütün gelirlerini bu yolda harcarlar. Bolluk içinde yaşamak, zevklere dalmak, insan karakterini bozacak her çeşit kötülük ve iradesizliğe neden olur. Bunun bir sonucu olarak medeniyetin devam etmesinin bağlı bulunduğu iyi meziyetler yok olurken, medeniyetin çökmesine neden olan kötü huylar yaygınlık kazanır. Bundan sonra o medeniyette çöküş işaretleri görülmeye başlar, yapısı sarsılır ve nihayetinde önlenmesi imkânsız yıkılma ve yok olma safhası ortaya çıkar. Bu, Yüce Allah'ın medeniyetler için koyduğu gerileme ve çökme yasasının gereğidir.¹²⁰

¹¹⁹ İsra (17), 16.

¹²⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, s. 133.

Günaha girmek ve yeryüzünde fesâd çıkarmak, Allah'ın gazabını gerektiren durumlardır. Fakat Allah her günah işleyen insana hemen ceza vermez, tevbe etmesi için ona bir fırsat verir.¹²¹ Kur'ân nasıl fertlerden tevbe etmelerini ve işledikleri günahlardan dolayı Rabb'lerinden af dilemelerini istiyorsa, aynı şekilde toplumlardan da istemektedir. Yüce Allah'ın insana verdiği bu fırsata rağmen kimi zaman yoldan sapanlar azabın acil gelmesini gerektirecek suçlar işlemektedirler:

"Kötülükler yapmayı planlayanlar, Allah'ın, kendilerini yer(in din)ine geçirmeyeceğinden, yahut hiç ummadıkları bir yerden kendilerine azabın gelmeyeceğinden emin midirler?" "Yahut dönüp dolaşırlarken (azabın) kendilerini yakalamayacağından (emin midirler)? Kendileri buna engel olacak değillerdir!" "Yahut (azabın) kendilerini bir korku üzerinde yakalamayacağından (emin midirler)? Doğrusu Rabbiniz, çok şefkatli, çok acıyandır!"¹²²

Âyette geçen *seyyiât* ifâdesinden neyin kastedildiği konusunda değişik görüşler vardır. Kimine göre ondan kasıt Allah'a ortak koşmaktır,¹²³ kimisine göre de peygamberleri yalanlamak ve haramları işlemektir.¹²⁴ Âyette geçen *mekr* kavramını da dikkate aldığımızda kastedilen anlamın fesâd çıkarmak olduğu anlaşılacaktır. Çünkü lügatte *mekr* kelimesi fesâd ve bozgunculuk yapmak anlamına gelmektedir.¹²⁵

Âyetlerde bilinçli ve planlı bir şekilde fesâd çıkaranların her an başlarına bir felâketin gelebileceği uyarısı yapılmaktadır. Son âyette geçen *tahavvuf* kelimesinin anlamlarından biri de tedrici eksilme veya yok olmadır.¹²⁶ Buna göre toplumun, manevî dinamiklerini yavaş yavaş kaybetmesiyle toplumsal insicam bozulur, huzur ve güven ortadan kalkar ve sonunda da toplumun fizikî yapısı da yok olup gider.

Âyette geçen "*Rabbiniz, çok şefkatli, çok acıyandır!*" ifâdesi, Yüce Allah'ın insanların yaptıkları günahlardan dolayı helâk olmalarını istemediğine ve bundan dolayı da onlara tevbe etmeleri için her türlü fırsatı verdiğine, saptıkları yanlış yoldan dönmeleri için kendilerine uyarıcılar gönderdiğine işaret etmektedir.

Kur'ân yeryüzüne hakim olanların, yeni bir toplum ve medeniyet oluşturanların, öncekilerin gittikleri kötü yolu takip etmemelerini, günahlardan sakınmalarını salık vermekte, aksi takdirde işleyecekleri suçların onların helâk olmasına neden olabileceğini vurgulamak-

¹²¹ Sebe (34), 9.

¹²² Nahl (16), 45-47.

¹²³ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XIV, 112; İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesir*, IV, 450.

¹²⁴ es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, V, 134.

¹²⁵ Bkz. İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesir*, IV, 450.

¹²⁶ Bkz. ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II, 608-609; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzil*, III, 400.

tadır.¹²⁷ Âyetlerden, toplumların başına gelen felaketlerin Allah'ın keyfi bir eylemi veya kendiliğinden sebepsiz olan bir şey değil, insanların kendi iradeleriyle yaptıklarının bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Tarih, tesadüfen başa gelen bir felâket değil, insanın kendi iradesiyle seçtiği acı sonlardan oluşan bir trajediler manzumesidir. İnsanlar, Allah'ın teklif ettiği imandan yüz çevirdiği ya da Allah'ın emir ve yasaklarına uymaktan geri durduğu ve kendi aklını Allah'ın öğütlerinden daha üstün gördüğü zaman, hep kendi acı sonunu hazırlamıştır. Çünkü akıl ancak imkânlar çerçevesinde düşünür. Aklın sahibi iman eder ve Allah'ın öğütlerine uyarsa, aklını iyilik yolunda düşünmede, kötülük yolundan sakınmada kullanır. Aklın sahibi iman etmez ve Allah'ın öğütlerine kulak vermezse, akıl içgüdülerin ve bencil isteklerin emrine girer. Fakat içgüdüler ve bencil istekler ilerisini göremez; onlar anlık tatmin peşindedir; o yüzden, iman etmeyen akıl, emrinde olduğu içgüdüler ve bencil isteklerin tatmini için her türlü kötülüğü ve fesâdı işlemeyi güzel görür. İşte insan, arzularının peşine düştüğünde, farkına varmadan acı sona doğru gitmektedir. Bu gidişi toplumsal bazda düşündüğümüzde, Kur'an'da Allah'ın helâk ettiğini söylediği toplulukların felâkete sürüklenişini anlamak mümkün olur.¹²⁸

Kötülüklerin yaygınlık kazandığı, günahların aşikâr işlendiği, ahlâk ve terbiyenin kalmadığı toplumlar, insanlığa ve medeniyete büyük beladirlar. Bu topluluklara artık herhangi bir öğüt ve nasihat fayda vermemektedir. Böyle toplumların zayıflamaları ve hatta yok olmaları kaçınılmazdır. İşte cinsî sapıklığa düşen Hz. Lût'un gönderildiği toplum, onun uyarılarına aldırmayıp onu alaya almış, Allah da bu onulmaz toplumu yok etmiştir.¹²⁹ Kur'an âyetlerinden anlaşıldığı kadarıyla Lût kavminde işlenen bu tür bir cinsî sapıklığın daha önce bir benzeri meydana gelmemiş ve söz konusu eylem fert boyutunu aşmış toplumun tümünde yaygınlık kazanmıştır.¹³⁰

Lût kavmi, ruhlarına sinen cinsî sapıklıkla bağlantılı olarak cinsî ihtiyaçlarını doğal yoldan, yani kadınlardan değil, erkeklerden karşıladılar. Bu çirkef emellerine ulaşmak için yolları keser, rastladıkları erkekleri alıkoyar ve bu doğal olmayan eylemlerini meclislerinde açık bir şekilde icra ederlerdi. Lût kavminin, bu çirkeflikleri utanmadan ve hiç kimseden çekinmeden yapmaları, söz konusu eylemin toplumun tümü tarafından benimsendiğinin bir göstergesidir. İşte bundan dolayı olsa gerektir ki, bütün peygamberler kavimlerini önce tevhid inancına ve uyduruk ilâhları bırakıp Yüce Allah'a ibadet etme-

¹²⁷ A'râf (7), 100; Secde (32), 26.

¹²⁸ Yılmaz Özakpınar, *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 64-65.

¹²⁹ A'râf (7), 81-82.

¹³⁰ Ankebüt (29), 29.

ye çağırırken, Hz. Lût ilk önce kavmini işledikleri cinsî sapıklığı terk etmeye dâvet etmiştir. Çünkü onun kavmi, düşünsel saplantının ötesinde insan doğasıyla çelişen, akıl ve duyuları dumura uğratan çarpık bir ilişkinin girdabına düşmüşlerdi. Bu tür sağlıksız bir ruhsal yapıya sahip olan insanları tevhid inancına çağırarak, akıllarını işler hale getirmeye uğraşmak gereksiz yere zaman kaybetmekten başka bir şey değildi. Onun için Hz. Lût, önce kavmini insanın kişiliğini yok eden bu çarpık ilişkiden kurtarıp aklı muhakemeye dayanan tevhid inancını kabul edecek sağlıklı bir fitrata sahip insanlar konumuna yükseltmek istiyordu.¹³¹ Fakat Hz. Lût'un, kavminin ıslahı için gösterdiği çabaların hiçbir faydası olmamış ve fesâdın yaygınlık kazandığı bu toplum ilâhî yasa gereği yok olmuştur.¹³²

Semûd kavmi de kendilerine gönderilen Hz. Salih'in öğütlerini dinlemediler, kendisine mûcize olarak verilen deveyi kestiler. İnançsızlık ve fesatta kökleşen bu insanlar da helâk oldu. Semûd kavmi Âd kavminden sonra yeryüzünde hakimiyetini kurmuştu. Onlar, ovalarda köşkler ve dağlarda yerleşecekleri mağara evler inşa etmişlerdi. Zenginlikleri kendilerini şımartmış, bu yüzden azgınlaşıp fesat çıkarmaya çalışmış ve Allah'ı bırakıp putlara tapmışlardır.¹³³ Allah onları uyarmak ve doğru yola iletmek için Hz. Salih'i peygamber olarak gönderdi. Hz. Salih, kavmini putların ibadetini bırakıp Allah'a ibadet etmeye çağırdı, azgınlık ve fesat çıkarmaktan vazgeçmelerini istedi. Allah'ın kendilerine verdiği nimetleri hatırlattı. Ama kavminin şımarık zenginleri onu dinlemediler, kendisine az sayıdaki güçsüzler iman etti. Bunlar, batılda ısrar eden, ilâhî dâvete karşı çıkan inanmayanlara göre az bir yekûn tutmaktaydılar. Allah, peygamberini deve mûcizesiyle destekledi ve ona zarar verilmemesini istedi. Ancak bu azgınlar, Allah'ın ikazını hafife aldılar, azgınlıklarına devam ettiler, deveyi kesecek kadar aşırı gittiler.¹³⁴ Bununla Allah'ın azabının gelmesini çabuklaştırdılar ve Peygamber Salih'in, kendilerini uyardığı gibi korkunç bir depremlerle yok olup gittiler.¹³⁵

Bu kıssanın vürûdünden hedef, gerek Hz. Muhammed'e, gerekse ondan sonraki dâvetçilere karşı gelip haktan sapan insanların Semûd kavminin helâk edilmesi gibi onların da helâk olabileceklerine dair bir uyarıdır. Ayrıca Hz. Salih'in devesini kesenler toplumun tümü değildi. Bu eylemi bir kişi yapmış, ona yardım eden birkaç kişi daha da bulunmuş olabilir. Ancak bu cürüme, fiilen iştirak etmeyenler de bu eyleme razı olduklarından ve onu engellemeye çalışmadıklarından Allah'ın gönderdiği azap, inanan az sayıdaki güçsüzlerin

¹³¹ Bkz. Salah el-Halidî, *el-Kasasul-Kur'ânî*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1998, I, 484.

¹³² A'râf (7), 83-84.

¹³³ Bkz. Hûd (11), 61-62; Hicr (15), 80-82; Şuarâ (26), 149;

¹³⁴ Bkz. A'râf (7), 73-77.

¹³⁵ A'râf (7), 78.

dışındakilerin tümünü yok etti. Bu da bize, toplumda fesat çıkaranların toplumun diğer fertleri tarafından engellenmedikleri takdirde bu suçtan bütün toplum fertlerinin sorumlu olacakları gerçeğini göstermektedir.

Toplumları yok olmaya sevk eden yukarıdaki nedenlerin yanı sıra şunları da zikredebiliriz: Allah'ın nimetlerini değiştirmek,¹³⁶ nimete karşı nankörlük,¹³⁷ dinî emirlere karşı hileye başvurmak,¹³⁸ günahın yaygınlaşmasına kayıtsız kalmak.¹³⁹

Kısaca söylemek gerekirse, insanın başına gelen sıkıntılar kendi nefsinden ve yapıp ettiklerinden kaynaklanmaktadır. O halde insanlar, başlarına felâketler geldiği zaman başkasını suçlamadan önce kendilerini sorgulayıp bu duruma düşmelerine neden olan hususları araştırmalıdır. Ne var ki insanlar, içine düştükleri sıkıntılar karşısında savunma mekanizmalarını devreye sokmakta ve başkalarını suçlama kolaylığına kaçmaktadırlar.¹⁴⁰

İnsanoğlu bedenini hastalıklara karşı korumak için nasıl tedbir alması gerekiyorsa, aynı şekilde musibetleri celbeden hastalıklara karşı da koruyucu tedbirler almak zorundadır. Bu da ancak snnetullahın fertler ve toplumlar hakkındaki işleyişinin araştırılıp bilinmesi sonucunda, toplumu geriletip tahrip eden nedenlerden kaçınmak ve onu ileriye götüren vasıtalara sarılmak ve gereklerini sabır ve sebatla yerine getirmekle mümkündür.

¹³⁶ Bakara (2), 211.

¹³⁷ Nahl (16), 112.

¹³⁸ Bakara (2), 65-66.

¹³⁹ Enfâl (8), 25.

¹⁴⁰ Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Zeydân, *es-Sünenu'l-İlâhiyye*, s. 214 vd.

SONUÇ

Kur'ân'da, doğa olaylarıyla ilgili geçerli ilâhî yasalara işaret edildiği gibi, toplumsal olaylarla ilgili yasaların varolduğuna da dikkat çekilmiştir. Sünnetullah olarak nitelendirilen bu yasalar, tıpkı güneş, ay, yıldızlar, dünya ve diğer gezegenlerin belli ve değişmez kurallar doğrultusunda hareket etmesi gibi, değişmezlik niteliğine sahiptir. Buna göre, toplumların yükselmeleri, geri kalmaları ve çökmeleri gibi olaylar kendiliğinden ve tesadüf eseri değil, evrensel ilâhî yasalar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Yukarıdan bırakılan bir cismin yere düşmesi, nasıl yerçekimi kanunu çerçevesinde gerçekleşiyorsa, aynı şekilde bir toplumun yükselmesi ve çöküp tarih sahnesinden silinmesi de belli birtakım yasalar çerçevesinde olmaktadır. Kur'ân'da önceki ümmetlerin kıssalarının aktarılmasındaki öncelikli amaç, İlâhî yasaların süreklilik ve devamlılık arz etmesine vurgu yapmak ve onlardan ibret alınmasını sağlamaktır. Buna göre, önceki milletlerin yaptıklarını yapanların, sünnetullah gereği aynı akıbete uğrayacaklarının kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'ân, toplumların gelişmeleri ve ilerlemelerinin değişmeyen yasalar çerçevesinde olduğunu belirtmektedir. Fert veya toplumun ruhsal durumu, ahlâkî yapısı, hayata bakışı, insanlar arasındaki ilişkilerinin şekli, Allah ve varlık karşısında takındığı tavır ve konumu gibi belli başlı hususlar, medeniyetin veya toplumun tarihi seyrini etkileyen en önemli faktörlerdir. Sünnetullahın doğasını anlayıp algılayan "akıl sahibi" insanlar, tarihe müdahale ederek onun akışını değiştirebilir, onu yönlendirebilir ve geçmişlerin yaptıkları hataları işlememekle de kurdukları medeniyet ve uygarlıkların yaşam sürelerini uzatabilirler.

Kur'an, toplumsal veya ekonomik değişikliğin altında yatan temel etkenin insan iradesi olduğuna vurgu yapar. İnsanın, rüzgarın sağa sola savurduğu bir yaprak gibi âciz ve gayesiz, dolayısıyla toplulukların da determinist bir baskının tesiri altında iradesiz olmadıkları âyetlerden anlaşılmaktadır. Kur'an mesajı dikkate alındığında toplumların mutlu bir yaşama mı yoksa acı bir felâkete mi doğru gittiklerini, onların yapıp ettiklerinden ve izledikleri yoldan çıkartmak mümkündür.

Kur'ân, zamanın geçmesiyle toplumların mutlak surette yok olacağı hususunda sosyal değişimin yönünü belirleyen bir yasadan söz etmemektedir. Buradan hareketle, toplumların çöküşünü belirleyen faktörlerin hepsinin önlenabilir nitelikte olduğunu söyleyebiliriz. Bu da, toplumların kendi geleceklerini, yani tarihlerini belirlemede yetki sahibi oldukları anlamına gelir. O halde, toplumlarda meydana gelen olayların ardındaki nedenleri, o olaylara yön veren etkenleri araştıran Tarih Felsefesi'nin kurucusu İbn Haldun'un devletlerin öm-

rn insan hayatına benzeten, nasıl insan doğar, gelişir, büyür ve nihayet ölürse, devletlerin de buna benzer bir ömür sresinin olduğunu iddia eden sav mutlak anlamda doğru sayılamaz. Bu tezin, Kur'an kıssalarında toplumların gidişatyla ilgili anlatılan yasalardan hareketle genel anlamda toplumların ilerleme ve yok olmalarıyla ilgili genel kuralları tespitinde doğru sonuca ulaşmış olmakla beraber, toplumların ömürlerini insan ömrüne benzeterek, yaşlanan devletlerin neticede çöküşlerini mutlak gördüğü için, insan, toplumların tarihini belirlemede yetki sahibi kılan Kur'an mantığıyla örtüştüğü söylenemez.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdulgaki, Muhammed Fuâd, **el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim**, Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, Kahire, 1945.
- Ali, Cevad, el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam, 1993, ikinci baskı, y.y.
- Âlusî, Mahmud Ebu'l-Fadl, **Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesânî**, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Beğâvî, Hüseyin b. Mes'ud, **Meâlimü't-Tenzil**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1987.
- Beydâvî, Kadî Nasirüddin Abdullah b. Ömer, **Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil**, thk. Abdulkadir Arafât, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.
- Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin, **Şuabu'l-İman**, thk. Muhammed Said Zağlul, Dâru'l-Kütüb'i-İlmiyye, Beyrut, h. 1410.
- Buhârî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, **el-Câmi'u's-Sahih**, thk. Mustafa Dib el-Buğa, Beyrut, trs.
- Curcânî, Ali b. Muhammed Seyyid Şerif, **et-Ta'rifât**, thk. İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut.
- Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman, **Sünen**, thk. Fevvez Ahmed-Halid es-Subu', Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407.
- Duman, M. Zeki, "Asr-ı Saadet'te Âdâb-ı Muaşeret", **Asr-ı Saadet'te İslâm**, İstanbul, 1994.
- Ebu Dâvud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, **Sünen**, thk. Muhammed Muhyiddin, Dâru'l-Fikr, trs.
- Ebu's-Su'ûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, **İrşadu'l-Akli's-Selim ilâ Mezaye'l-Kur'âni'l-Kerim**, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Esed, Muhammed, **Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir**, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yay., İstanbul, 1999.
- Gazzâlî, Muhammed, **Nazaratun fi'l-Kur'ân**, Kahire, beşinci baskı, trs.
- Halidî, Salah, **el-Kasasu'l-Kur'ânî**, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1998.
- Halil, İmadüddin, **İslâm'ın Tarihi Yorumu**, çev. Ahmet Ağırakça, Risâle Yay., İstanbul, 1988.
- Heşşûr, Muhammed, **Sünenu'l-Kur'âni fi Kiyami'l-Hadarâti ve Sukûtihâ**, Kahire, 1996.

- İbn Cinnî, Osman Ebu'l-Feh, **el-Elfazu'l-Mehmuze**, thk. Mazin el-Mübarek, Dâru'l-Fikr, Dimeşk, 1988
- İbn Haldûn, Abdurrahman, **Mukaddime**, Beyrut, 1996.
- İbn Kesir, el-Hafız Ebu'l-Fidâ İsmail, **Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1401.
- İbn Kesir, el-Hafız Ebu'l-Fidâ İsmail, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Mektebetu'l-Maârif, Beyrut, trs.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem el-İfrikî, **Lisânu'l-Arab**, Dâr Sadr, Beyrut, trs.
- İbnu'l-Cevzî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, **Zâdu'l-Mesir fi İlmî't-Tefsir**, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1404, üçüncü baskı.
- İsfehânî, er-Rağıb, **Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân**, thk. Safvan Adnan Dâvud, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 1992.
- Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebibekir, **el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân**, thk. Ahmed Abdulalim, Daru's-Şa'b, Kahire, 1372, ikinci baskı.
- Mevdudî, Ebu'l-A'lâ, **Tefhimu'l-Kur'ân**, trc. Heyet, İstanbul, 1986.
- Mısırî, Şihabuddin Ahmed b. Muhammed el-Hâim, **et-Tibyân fi Tefsiri Garibi'l-Kur'ân**, thk. Fethi Enver, Dâru's-Sahabe, Kahire, 1992.
- Munâvî, Muhammed Abdurrauf, **Faydu'l-Kadir Şerh el-Câmi'i's-Sağir**, Mısır, h. 1356.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, **Tefsiru'n-Nesefî (el-Medârik)**, y.y., trs.
- Özakpınar, Yılmaz, **İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.
- Özsoy, Ömer, **Sünnetullah**, Ankara, 1994.
- Râzî, Fahrüddin, **Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsiru'l-Kebir)**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Tahran, trs., ikinci baskı.
- Rıza, Muhammed Reşid, **Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakim (Tefsiru'l-Menâr)**, Dâru'l-Marife, Beyrut, trs., ikinci baskı.
- Said, Cevdet, **Âdemin Oğlu Habil Gibi Ol**, çev. Abdi Keskinsoy, İstanbul, 2000.
- Siddikî, Mazharuddin, **Kur'ân'da Tarih Kavramı**, çev. Süleyman Kalkan İstanbul, trs., üçüncü baskı.
- Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman, **ed-Dürri'l-Mensûr**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993.

- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethu'l-Kadir**, Dâru'l-Fikr, Beyrut trs.
- Şeybânî, Ahmed İbn Hanbel, **Müsned**, Müessesetu Kurtuba, Mısır, trs.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, **Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l-Kur'ân**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1405.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa , **Sünen**, thk. Ahmed Muhammed Şakir vd., Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, trs.
- Ulutürk, Veli, **Zulüm Kavramı**, Kayseri, 1993, ikinci baskı.
- Vâhidî, Ali b. Ahmed, **el-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabı'l-Aziz**, Daru'l-Kalem, Beyrut, 1415.
- Zeydân, Abdulkerim, **es-Sünenü'l-İlâhiyye**, Beyrut, 1998, üçüncü baskı.